

KONSTITUSIYA HÜQUQU

HÜQUQİ AKTLARIN QANUNVERİCİLİK AKTLARINA UYGUNLUĞUNA DAİR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN NORMATİV XARAKTERLİ AKTLARI

SÜMBÜL TURABOVA*

Annotasiya

Məqalədə qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyətinin səmərəliliyi onun qəbul etdiyi hüquqi aktlarda ifadə olunur. Digər məhkəmə orqanlarının aktlarından fərqli olaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları normativ səciyyə daşıya bilər. Bununla əlaqədar, həmin məhkəmə tərəfindən qəbul olunan normativ xarakterli aktların xüsusiyyətləri göstərilir. Qeyd olunur ki, ölkəmizdə Konstitusiyaya Məhkəməsinin normativ xarakterli aktları ictimai münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynayır. Milli konstitusiyaya mühakiməsi orqanının öz fəaliyyəti daxilində qəbul etdiyi normativ xarakterli aktlar rəsmən “hüququn ikinci dərəcəli mənbələri” hesab olunurlar. Məqalədə müəllif tərəfindən qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən normativ hüquqi aktın konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması haqqında işə baxılmasının nəticəsi həmin normativ hüquqi aktın ölkə Konstitusiyasına uyğun və ya zidd olmasının tanınmasından ibarətdir. Bu zaman müvafiq akt Konstitusiyaya zidd hesab edildiyi halda müəyyən hüquqi nəticələr yaranır: konstitusiyaya zidd hesab edilən aktlar və ya onların ayrı-ayrı müddəaları qüvvədən düşür; Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minməmiş və Konstitusiyaya zidd olduğu tanınmış beynəlxalq müqavilələri qüvvəyə minməməli və tətbiq edilməməlidir. Məhkəmələrin və digər orqanların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı ilə konstitusiyaya zidd hesab edilən müvafiq aktlara və ya onların ayrı-ayrı müddəalarına əsaslanan qərarları icraya yönəldilməməli və qanunla müəyyən edilmiş hallarda onlara yenidən baxılmalıdır. Məqalədə habelə qeyd olunur ki, konstitusiyaya ədalət mühakiməsi orqanının müvafiq qərarlarında əks olunan hüquqi mövqelər vahid hüquq tətbiqetmə praktikasının yaradılmasına, hüquqi tənziqləmədə boşluqların və ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir.

Açar sözlər: *hüquq, akt, normativ, konstitusiyaya, məhkəmə, hakimiyyət, şərh, qanun, qanunvericilik, qərar, qərardad, norma, uyğunluq, təsnifat, mənbə.*

* Müəllim / Bakı Dövlət Universiteti / email: sumbul.turabova@gmail.com

I. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası

Məhkəməsinin normativ xarakterli aktlarının hüquqi statusu

Müasir dövrdə konstitusiyaya məhkəmə icraatı prosesində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin fəaliyyətinin başlıca nəticəsi onun qəbul etdiyi aktlardır. Faktiki olaraq onlar, milli konstitusiyaya mühakiməsi orqanının dövlət quruculuğuna verdiyi siyasi töhfə və normativ təsir alətidir. Hüquqi doktrinada belə bir fikir söylənilir ki, “ilkin mənbə” hesab olunan qanunlardan fərqli olaraq, həmin aktlar hüququn ikinci dərəcəli mənbələri sırasına daxildir [1; 15, s. 120-121]. Bununla belə, ölkəmizdə Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları cəmiyyətin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamasına baxmayaraq, rəsmən “hüququn ikinci dərəcəli mənbələri” hesab olunmurlar.

Milli konstitusiyaya mühakiməsi orqanının aktlarının yerini və xarakterini müəyyən edərkən, bu siyasi institutun “yaradıcılarından” biri Hans Kelzenin sözlərinə istinad etmək daha məntiqli olardı. Belə ki, Hans Kelsen iddia edirdi ki, neqativ qanunvericinin (konstitusiyaya məhkəməsinin) fəaliyyəti mütləq şəkildə konstitusiyaya ilə müəyyən edilir. Məhz burada onun funksiyası istənilən digər məhkəmənin funksiyasına bənzəyir. O, hüququn tətbiqindən və yalnız məhdud dərəcədə onun yaradılmasından ibarətdir, beləliklə də, həqiqətən məhkəmə funksiyasına malikdir [9, s. 15].

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərinə və IV hissəsinə əsasən qəbul edilən qərarlar normativ xarakterli aktlar hesab olunur. Bu baxımdan, fikrimizcə, K.N.Makili-Əliyevin “Konstitusiyaya Məhkəməsi aktlarının təsnifatı aparılmır. İcraatdan asılı olmayaraq (bu, hətta xüsusi icraat olduqda) onlar eyni əhəmiyyətli hesab olunurlar” [13, s. 135] mülahizəsi qeyri-dəqiqdir. Çünki həmin Konstitusiyaya Qanunu Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən qəbul olunan bütün hüquqi aktları deyil, yalnız yuxarıda qeyd olunan hallar üzrə qəbul olunanları normativ xarakterli aktlar kimi göstərir ki, bu da artıq özü-özlüyündə müvafiq təsnifatın mövcudluğunu rəsmi şəkildə təsdiqləyir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi aidiyyəti dövlət orqanlarının sorgusu əsasında müvafiq dövlət və bələdiyyə orqanları tərəfindən qəbul olunan normativ hüquqi aktların və normativ xarakterli aktların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğu məsələləri həll edir.

K.N.Makili-Əliyev qeyd edir ki, bəzi dövlət orqanları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının normalarının uyğunluğunun yoxlanılması məsələləri ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək hüquqlarından praktiki olaraq istifadə etmirlər [13, s. 123]. Bu baxımdan, digər şəxslərin və qurumların da müvafiq hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair çoxsaylı müraciətləri üzrə Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun qərarlarının da

hüquqi statusunu və əhəmiyyətini də tədqiq etmək lazımdır. Belə ki, əgər “Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Konstitusiyası Qanununun müddəaları “hərfi” mənada rəhbər tutulsa, bu halda həmin qərarlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndləri əsasında qəbul olunmadıqları səbəbindən normativ xarakterli aktlar hesab olunmalıdırlar. Çünki bu qərarlar, birbaşa olaraq, Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin III hissəsi əsasında deyil, Konstitusiyanın V və VII hissələri əsasında qəbul olunsalar da, Əsas Qanunun 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərin həlli məqsədilə qəbul olunurlar.

Başqa sözlə, Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul olunan hüquqi aktların statusunu müəyyənləşdirərkən biz, formal olaraq, həmin qərarların hansı subyektin təşəbbüsü əsasında qəbulunu deyil, bu qərarın hansı “məsələlərin həll edilməsi üçün” qəbul edilməsi meyarını rəhbər tutmalıyıq. Təsadüfi deyil ki, Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin həm III hissəsi, həm də V və VII hissələri əsasında qəbul bütün hüquqi aktlarda onların adı “...Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” ifadəsi ilə tamamlanır.

Bu cür şərh, habelə “Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Konstitusiyası Qanunun müddəaları ilə də təsdiq olunur. Belə ki, “Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Konstitusiyası Qanununun 67.0.1-ci maddəsinə görə, Konstitusiyası Məhkəməsinin müvafiq məsələlər üzrə qəbul olunmuş qərarları həmin qərarda qeyd olunan vaxtdan qüvvəyə minir.

Konstitusiyası Məhkəməsi tərəfindən fərqli növ hüquqi aktların qəbulu ilə əlaqədar nəzərə alsaq ki, “Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Qanunun 62-ci maddəsi (Konstitusiyası Məhkəməsinin aktları) Konstitusiyası Məhkəməsinin aktları sırasına Konstitusiyası Məhkəməsi palatalarının iclaslarında qəbul edən qəraradları və plenumunun iclaslarında qəbul edən qərar və qəraradları daxil edir. Onun tərəfindən qəbul olunan normativ xarakterli aktlar qismində, təkcə Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun qərarları çıxış edə bilər və bunlar mütləq şəkildə yazılı formada olmalıdır (63.1. Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun qərarı konstitusiyası işinə mahiyyəti üzrə baxılması nəticəsində Konstitusiyası Məhkəməsinin gəldiyi qənaəti əks etdirən və Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun iclaslarında qəbul edilən yazılı sənəddir). Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu öz iclaslarında yaranan məsələlərin həlli üçün və qanunla nəzərdə tutulmuş başqa hallarda isə qəraradları qəbul edir.

Mübahisə edilən aktların Konstitusiyaya və ya qanunlara uyğun olmadığı müəyyən edildikdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin X hissəsinə müvafiq olaraq, bu aktlar və ya onların ayrı-ayrı müddəaları Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarı ilə qüvvədən düşmüş hesab edilir. Bu zaman həmin aktların hansı vaxtdan etibarən qüvvəsini itirməsi Konstitusiyası Məhkəməsinin özü tərəfindən müəyyən edilir (“Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Qanunun 67-ci maddəsi).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının hüquqi qüvvəsi onun bütün hissələrinə şamil olunur. Bu hal, ayrıca olaraq, xüsusi rəyin tərtib olunması ilə əlaqədar da vurğulanır. Belə ki, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 64.1-ci maddəsinə görə Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimi Konstitusiyaya Məhkəməsi qərarının təsviri əsaslandırıcı və ya nəticə hissəsi ilə razı olmadıqda yazılı şəkildə xüsusi rəy tərtib edə bilər. Təqdirəlayiq haldır ki, müvafiq məsələyə bu cür münasibət Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi hakimlərinin yığıncağının 19 oktyabr 2012-ci il tarixli protokolu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsində də öz təsdiqini tapmışdır. Daxili Nizamnamənin 45-ci maddəsinin II hissəsinə görə, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qəbul etdiyi qərarların icra vəziyyəti öyrənilərkən qərarın məcburi hüquqi qüvvəsinin onun nəticə hissəsi ilə yanaşı, təsviri-əsaslandırıcı hissəsinə də şamil olunması nəzərə alınmalıdır.

II. Konstitusiyaya Məhkəməsi aktlarının təbiətinə dair elmi yanaşmalar

Ümumiyyətlə, hüquqi ədəbiyyatda Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarının hüquqi təbitətinə dair müxtəlif fikirlər mövcuddur. Belə ki, əksər müəlliflər Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarını qanunla müəyyən edilmiş formada ifadə edilmiş hüquqi akt kimi başa düşürlər ki, bu aktla Konstitusiyaya Məhkəməsi öz səlahiyyətləri daxilində hüquqi əhəmiyyətli faktları göstərməklə və dövlət-hökumran göstərişləri verməklə öz iradəsini ifadə edir [10, s. 32; 20, s. 176].

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları bütün ölkə ərazisində qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, müəssisələr, idarələr, təşkilatlar, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının icra edilməməsi, lazımınca icra edilməməsi və ya icrasına maneçilik törədilməsi qanunla müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyətə səbəb olur. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarına ümumməcburilik xüsusiyyətinin verilməsi onu ifadə edir ki, hər bir belə qərar müəyyən hüquqi əhəmiyyət kəsb edən məlumatları özündə əks etdirməlidir. A.A.Petrovun fikrincə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı Konstitusiyaya Məhkəməsinin öz səlahiyyətlərini həyata keçirməsi zamanı işləyib hazırladığı müəyyən informasiyanı zahiri aləmə ötürmək vasitəsidir [16, s. 43].

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarının tərifində onu “hər hansı” akt kimi deyil, müstəsna olaraq hüquqi akt kimi müəyyən etmək lazımdır, çünki:

- Konstitusiyaya Məhkəməsinin istənilən qərarı şifahi-sənədli rəsmiləşdirilməyə malikdir;

- Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı müstəsna səlahiyyətlərə malik dövlət orqanı tərəfindən ərsəyə gətirilir;

- Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı hökumran göstərişləri əks etdirir;

- Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı rəsmi sənəd sayılır ki, bu da onun ifadə edilməsi üçün hüquqi baxımdan məcburi qüvvəyə malik tələblərin müəyyən edilməsində təzahür edir;

- nəhayət, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı qanunla nəzərdə tutulmuş məqsədlərin reallaşdırılması naminə ictimai münasibətlərə hökmran təsir göstərir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarını normativ xarakterli aktlar qismində dəqiq şəkildə müəyyənləşdirən Konstitusiyaya müddəalarından fərqli olaraq, hüquqi ədəbiyyatda kifayət qədər uzun müddət ərzində belə müzakirələr aparılır ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquq normalarının Konstitusiyaya zidd olduğunu müəyyən edən qərarı nə hesab etmək olar: normativ akt, hüquqi preyudisiya, məhkəmə presedenti, hüquqtətbiqi aktı, hüquqi konstataasiya və ya yeni hüquqi mənbə. Bu məsələ ilə bağlı, hələ də vahid mövqə formalaşmayıb. Belə ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları ilə normativ aktlar arasındakı fərqləri qeyd edən L.V.Lazarev belə bir nəticəyə gəlir ki, normativ-təfsir aktları kimi Məhkəmənin qərarları müstəqil hüquq mənbəyi hesab olunduğu halda, hüquqi mövqələr onlarda ifadə olunan hüququ ehtiva edir [12, s. 10].

Buna bənzər mövqeyi M.A.Mityukov da ifadə edir və göstərir ki, dövlət hakimiyyəti orqanlarının praktikasının özü, faktiki olaraq, yekun qərar və qəraradlara normativ akt xarakteri verir [14, s. 15].

Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrini preyudisiyanın xüsusi növü kimi nəzərdən keçirən müəllifləri də göstərmək lazımdır. Fikrimizcə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı hüquqi preyudisiya sayıla bilməz. Çünki ən əvvəl, preyudisiya fakt məsələsinə aid edilir, müvafiq məhkəmənin qərarı isə mahiyyət etibarilə normativ qaydadır, yəni ümumməcburidir. Zəruri hal odur ki, digər məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi faktları tədqiq etmədən qəbul edən məhkəmə özü onları müəyyən etmək üçün səlahiyyətlərə malikdir. Lakin belə müəyyənləşmənin nəticələri arasında prinsiplial fərq də mövcuddur. Konstitusiyaya Məhkəməsindən başqa heç bir məhkəmə, hətta normativ aktın Konstitusiyaya uyğunsuzluğunu müəyyən etsə belə, bu əsasla onu hüquqi qüvvədən məhrum etmək hüququna malik deyildir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının əhəmiyyəti yalnız belə “uyğunsuzluğun” sadəcə aşkar edilməsində deyil, həm də mübahisə obyektini olan aktın hüquqi qüvvədən məhrum edilməsində özünü ifadə edir. Belə bir vəziyyətdə müvafiq aktın Konstitusiyaya zidd olması barədə bilginin özü ikinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir. Aktın qeyri-konstitusion olması haqqında müləhizəni əks etdirən Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı mahiyyət etibarilə onu qüvvədə olan qanunvericilikdən “kənarlaşdırır” [5, s. 28].

Fikrimizcə, qüvvədə olan hüquq normalarının Konstitusiyaya zidd olmasını müəyyənləşdirən Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı məhkəmə presedenti kimi də qiymətləndirilə bilməz. Hüquqda presedent dedikdə, müəyyən vəziyyətdə analoji hallar üçün nümunə kimi qəbul olunmuş davranışın edilməsi başa düşülür. Məhkəmə presedenti konkret iş üzrə çıxarılan və analoji işlərin həlli zamanı həmin məhkəmənin və ya aşağı məhkəmə instansiyaya məhkəmələri üçün məcburi sayılan qərardır [6, s. 91].

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarını məhkəmə presedentindən fərqləndirən cəhət ondan ibarətdir ki, o, yalnız məhkəmələrə deyil, həm də

bütün hüquq tətbiqçilərinə aiddir. Bundan başqa, məhkəmə presedenti, bir qayda olaraq, konkret işin baxılması ilə əlaqədar yaranır. Hüquq normasının Konstitusiyaya zidd olması haqqında Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarı isə lap başlanğıcdan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq qaydasının dəyişdirilməsinə istiqamətlənir. Belə halda, Məhkəmənin şikayəti (sorgunu) konkret şəxsdən də qəbul etməsinə baxmayaraq, nə faktiki halların müəyyənləşdirilməsi, nə də fərdi hüquqlar haqqında mübahisənin həlli baş vermir.

III. Konstitusiyası Məhkəməsi qərarlarının əlamətləri və xüsusiyyətləri

Məhkəmə aktlarının bir növü qismində çıxış etməklə, Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarları digər məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının qərarlarına xas olan bütün ümumi əlamətlərə malikdir:

1) yaranan hüquqi münasibətin həlli, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqları, azadlıqları və qanuni maraqlarının müdafiəsi üsulu, hüquq sisteminin sabitliyinin təminatı qismində çıxış edir;

2) konkret hüquqi işin baxışı və həlli üzrə məhkəmə fəaliyyətinin son nəticəsini rəsmiləşdirir;

3) dövlətin iradəsini ifadə edən və dövlətin adından qəbul edilən prosessual akt-sənəddirlər;

4) hüquqi faktları və konkret hüquq münasibətlərini müəyyən edir;

5) konkret hüquqi hərəkətlərin baş verməsi, maddi və prosessual hüquq münasibətlərinin yaranması, dəyişdirilməsi və xitam olunması ilə bağlı dövlət-hökumran göstərişləri əks etdirir;

6) maddi hüquq normalarına uyğun olaraq və qanunla müəyyən olunmuş hüquqi prosedurlar çərçivəsində çıxarılır;

7) müəyyən hüquqi formada ifadə olunur, öz strukturuna və məzmununa malikdir;

8) ümumməcburi səciyyə daşıyır, ortaya çıxan müəyyən hüquqi situasiyaya tətbiqən formalaşır və hüququn konkret subyektlərinə münasibətdə tətbiq olunur;

9) xüsusi prosessual qaydada qəbul olunur və hüquqi qüvvəyə gətirilir;

10) icra olunmaq xüsusiyyəti ilə xarakterizə olunur və onların realizəsi dövlətin məcburetmə tədbirləri ilə təmin edilir [17, s. 244].

Bununla yanaşı, digər məhkəmə orqanlarının aktlarından fərqli olaraq, Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarları normativ səciyyə daşıya bilər. Konstitusiyası Məhkəməsi tərəfindən ən çox baxılan işlər normativ hüquqi aktların konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması haqqında işlərdir. Belə işlərə baxılmasının nəticəsi normativ aktın və ya onun ayrı-ayrı müddələrinin konstitusiyaya zidd olduğunun tanınması ola bilər ki, bu da onların hüquqi qüvvəsinin itirilməsinə səbəb olur.

Beləliklə, Konstitusiyası Məhkəməsinin fəaliyyətinə aid qanunvericiliyin təhlili müəllifə həmin məhkəmənin qərarının hüquqi qüvvəsi haqqında aşağıdakıları vurğulamağa imkan verir:

1) məcburi xarakter daşıyır, yəni qanuni qüvvəyə minmiş qərar istisnasız olaraq bütün dövlət hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, ictimai təşkilatlar, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir;

2) birbaşa qüvvəyə malikdir və digər orqanlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən onun təsdiq olunması tələb edilmir;

3) rəfədləməkdir, yəni qərarın hüquqi qüvvəsi eyni aktın təkrar qəbulu ilə aradan qaldırılı bilməz;

4) qanunvericiliyə və məhkəmə praktikasına imperativ təsir edir;

5) qətidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarının hüquqi nəticələri kifayət qədər genişdir. Belə ki, qanunlar və digər normativ hüquqi aktlar və ya onların ayrı-ayrı müddəaları, hökumətlərarası müqavilələr Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı ilə müəyyən edilmiş müddətdə qüvvədən düşür, Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası müqavilələri isə qüvvəyə minmir. Bu zaman, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına zidd olduğu tanınan məhkəmə aktları icra olunmur, müvafiq məhkəmə işlərinə isə müvafiq prosessual qaydada yenidən baxılır. Məsələnin əks tərəfi də mövcuddur. Məsələn, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının qəbul edilməsi üçün əsas olmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının normasının referendum nəticəsində dəyişdirilməsi zamanı həmin qərar Məhkəmə tərəfindən qismən və ya tamamilə etibarsız hesab edilir.

Konstitusiyaya ədalət mühakiməsi praktikasında yuxarıda qeyd olunan qərarların çərçivəsinə sığmayan qərarlara rast gəlinir. Konstitusiyaya Məhkəməsi çox vaxt qanun normasının Konstitusiyaya zidd olmadığı qənaətinə gəlir, lakin eyni zamanda onun konstitusion-hüquqi mənasını üzə çıxarır. Bununla belə, xüsusi olaraq vurğulanmalıdır ki, yalnız Konstitusiyaya Məhkəməsinin aşkara çıxardığı mənada bu norma Konstitusiyaya uyğundur və onun hər hansı digər bir formada şərh olunması konstitusiyaya zidd hesab edilməlidir.

Bu baxımdan, məhkəmənin hüquq normaları yaratmaq təyinatına malik olmadığı və qanunvericilik qərarlarının ədalət mühakiməsini, hətta konstitusiyaya ədalət mühakiməsini belə həyata keçirən orqanların aktları ilə əvəz edilməsinin yolverilməz olduğu fikri ilə razılaşmaq lazımdır [3, s. 14].

Şübhəsiz ki Konstitusiyaya Məhkəməsi məhkəmə hakimiyyəti orqanı olmaqla, əənəvi mənada norma yaradıcılığı ilə məşğul olmur və öz aktlarında hüquqi mövqeləri ifadə etməklə heç də qanunvericilik hakimiyyətini əvəz etmir. Bu məqamda, M.Y.Kujeleva düzgün qeyd edir ki, oxşar hüquqi mübahisələrin həlli zamanı tətbiq olunması ümumməcburi səciyyə daşıyan Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqeyi, bir qayda olaraq, yalnız onun qərarının və ya qətnaməsinin nəticə hissəsində deyil, həm də Konstitusiyaya Məhkəməsinin məhkəmə aktının əsaslandırıcı hissəsində öz əksini tapır [11, s. 108]. Həmin yanaşma, “Konstitusiyaya Məhkəməsinin istənilən qərarı həm onun tərkib hissələrinin, yəni əsaslandırıcı və nəticəvi hissələrinin, habelə onlarda öz

ifadəsini tapan hüquqi mövqelərin bütöv bir tamı olaraq baxılmalıdır” mülahizəsinə əsaslanır [19, s. 27].

Şübhə yoxdur ki, konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı tərəfindən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş hüquqi mövqelərin formalaşdırılması və sonradan onların normativ hüquqi aktlarda realizə olunması vahid hüquq tətbiqetmə praktikasının yaradılmasına, hüquqi tənzimləmədə boşluqların və ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Bu, müasir reallıqlar çərçivəsində Konstitusiya Məhkəməsinin qanunvericilik sahələrinin və bütövlükdə dövlətin hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsinə təsir göstərən subyekt kimi baxılmasının zəruriliyini bir daha təsdiq edir.

25 mart 2003-cü il tarixində Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 2003-cü il 14 yanvar tarixli 8-1/2003 sayılı sərəğusu ilə bağı konstitusiya işinə baxaraq müəyyən etmişdir ki, mülki prosessual qanunvericiliyin bəzi müddəaları insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üsullarını məhdudlaşdırır, əsas konstitusiya hüquq və azadlıqlarının həyata keçirməsinə mane olur. Bununla əlaqədar, Məhkəmənin qəbul etdiyi Qərarla Mülki Prosessual Məcəlləsinin 71.4-cü maddəsi qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir [4, s. 59].

Eynilə, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 2004-cü il 03 sentyabr tarixli, 8-7/2003 sayılı sərəğusu əsasında konstitusiya işinə baxarkən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, Konstitusiyaya uyğun olmayan hesab edilmiş normativ-hüquqi aktların, o cümlədən fərmanların əsasında və onların icrası məqsədilə digər hakimiyyət orqanları (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti də daxil olmaqla) tərəfindən qəbul edilən normativ-hüquqi aktlar da Konstitusiyaya zidd olan kimi qəbul edilməlidir [18]. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 25 oktyabr 2004-cü il Qərarında müəyyən edilmişdir ki, qeyd olunan fərmanla mülkiyyət hüququnun müdafiəsinə təminat verən konstitusiya normalarının, həmçinin göstərilən qanunların müddələrinin inkar edilməsi Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Şurasının mülkiyyət hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilməlidir. Bu tələb, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 149-cu maddəsinin müddələrindən irəli gəlir. Belə ki, həmin maddənin V hissəsinə görə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarına zidd olmamalıdır. Bu baxımdan, “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sanatoriya-kurort kompleksinin Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyinə verilməsi haqqında” Fərmanının icrası barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1993-cü il 04 iyun tarixli, 267 sayılı Qərarı Konstitusiyanın göstərilən normaları ilə ziddiyyət təşkil edir [18].

Məhkəmə onu da bildirmişdir ki, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1960-cı il 30 aprel tarixli, 342a sayılı qərarı ilə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Şurasının sərəncamına verilən əmlakın altındakı torpaq sahələri ilə bağı hüquq münasibətləri “Torpaq islahatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu,

Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi və digər qanunları ilə tənzimlənmişdir [18]. Bu əsasları rəhbər tutaraq, Məhkəmə müvafiq Qərarla ölkə Prezidentinin 05 yanvar 1993-cü il tarixli, 392 sayılı Fərmanını və Nazirlər Kabinetinin 04 iyun 1993-cü il tarixli, 267 sayılı Qərarını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13 və 29-cu maddələrinə uyğun olmadıqları üçün qüvvədən düşmüş hesab etmişdir.

IV. Nəticə

Beləliklə, banisi Hans Kelzen olan mərkəzləşdirilmiş məhkəmə nəzarəti sistemi iki əsas müddəyə əsaslanır: 1) konstitusiyaya nəzarəti səlahiyyətləri adətən konstitusiyaya məhkəməsi adlanan vahid məhkəmə orqanında cəmləşir və 2) konstitusiyaya məhkəməsi məhkəmə hakimiyyətinin ənənəvi strukturundan “kənarda” yerləşir [8, s. 44]. Bu gün hüququn aliliyi təmin olunan dövlətlərdə konstitusiyaya məhkəmələri həm məzmun, həm də prosedur baxımından qanunvericilik prosesinə təsir göstərir. Qanunvericilik və məhkəmə funksiyaları arasındakı təbiət fərqi Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyəti ilə tənzimlənir. Şübhəsiz ki Hans Kelzenin “mənfi qanunverici” tezi konstitusiyaya məhkəmələrinin mövcud funksiyasını izah etmək üçün artıq kifayət deyil [2, s. 526]. Həqiqətən də o, normativ hüquqi aktların etibarsız hesab etdikdə bunun nəticələri, habelə onun mahiyyəti üzrə qərar verir. Bu aktlarda normativ hüquqi aktların necə tətbiq olunması müəyyən edilir. Bəzən qanunvericinin gələcək hərəkətləri üçün hüquqi əsas yaradılır. Beləliklə, Konstitusiyaya Məhkəməsi qanunvericilik prosesinin optimallaşdırılmasına müdaxilə edir. Öz təbiətinə görə, normativ hüquqi aktların konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması qanunvericilik funksiyasının həyata keçirilməsinə bəzən genişmiqyaslı müdaxilə yaradır [7, s. 9].

Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən normativ hüquqi aktın konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması haqqında işə baxılmasının nəticəsi həmin normativ hüquqi aktın Konstitusiyaya uyğun və ya zidd olmasının tanınmasından ibarətdir. Özü də bu zaman müvafiq akt Konstitusiyaya zidd hesab edildiyi halda müəyyən hüquqi nəticələr yaranır: konstitusiyaya zidd hesab edilən aktlar və ya onların ayrı-ayrı müddəaları qüvvədən düşür; Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minməmiş və Konstitusiyaya zidd olduğu tanınmış beynəlxalq müqavilələri qüvvəyə minməməli və tətbiq edilməyə yönəldilməməlidir. Məhkəmələrin və digər orqanların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı ilə konstitusiyaya zidd hesab edilən müvafiq aktlara və ya onların ayrı-ayrı müddələrinə əsaslanan qərarları icraya yönəldilməməli və qanunla müəyyən edilmiş hallarda onlara yenidən baxılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT (REFERENCES):

1. Belkin A.A. Issues of legal force of decisions of the Constitutional Court of the Russian Federation // Bulletin of the Constitutional Court of the Russian Federation, 1997, No. 2, p. 20 (in Russian / *Белкин*

- A.A. Вопросы юридической силы решений Конституционного Суда Российской Федерации // Вестник Конституционного Суда РФ, 1997, № 2, с. 20);*
2. Behrendt C. Belgium, France, Germany: L'activité du juge constitutionnel comme législateur-cadre positif in book Constitutional Courts as Positive Legislators N.Y.: Gambrige University Press, 2011, pp. 521-538.
 3. Bondar N.S. Acts of constitutional justice as sources of law: their normative and doctrinal nature // National statehood and European integration processes: a collection of scientific works / Ed S.A.Balashenko: In 2 vol. 1: National legislation and its harmonisation with the law of the European Union. Minsk, 2008, pp. 14-26 (in Russian / Бондарь Н.С. Акты конституционного правосудия как источники права: их нормативно-доктринальная природа // Национальная государственность и европейские интеграционные процессы: сб. науч. тр. / Редкол.: С.А.Балашенко: В 2-х т. Т.1: Национальное законодательство и его гармонизация с правом Европейского Союза. Минск, 2008, с.14-26);
 4. Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, 2003, No. 2, pp. 56-59 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Məlumatı, 2003, №2, s. 56-59);
 5. Dudko I.G. Legal nature of resolutions of constitutional (statutory) courts of the subjects of the Russian Federation // Journal of Russian Law, 2005, No.1, pp. 26-32 (in Russian / Дудко И.Г. Юридическая природа постановлений конституционных (уставных) судов субъектов Российской Федерации // Журнал российского права, 2005, №1, с.26-32);
 6. Ebzeyev B.S. Constitutional Court of the Russian Federation - judicial body of constitutional control // Bulletin of the Constitutional Court of the Russian Federation, 2016, No.2-3, pp. 91-96 (in Russian / Эбзеев Б.С. Конституционный Суд РФ - судебный орган конституционного контроля // Вестник Конституционного Суда РФ, 2016, №2-3, с. 91-96);
 7. Florczak-Wątor M. Judicial Law-Making in European Constitutional Courts. N.Y.: Routledge, 2020, 269 p.
 8. Garlicki L. Constitutional courts versus Supreme courts // International Journal of Constitutional Law, 2007, №5, p. 44-68.
 9. Kelsen H. Judicial Guarantee of the Constitution (Constitutional review) / Translated from German by D.V.Danilenko // Law and Politics, 2006, No. 9, p. 5-18. 5-18 (Кельзен Г. Судебная гарантия конституции (конституционная юстиция) / Пер. с нем. Д.В.Даниленко // Право и политика, 2006, № 9, с. 5-18);

10. Kryazhkova O.N. On the history of the origin of the concept 'legal position of the Constitutional Court of the Russian Federation' // Law and Politics, 2003, No. 1, pp. 30-35 (in Russian / *Кряжкова О.Н. К вопросу об истории возникновения понятия «правовая позиция Конституционного Суда Российской Федерации» // Право и политика, 2003, № 1, с. 30-35*);
11. Kuzheleva M.Y. Judicial precedent in the constitutional law of the Russian Federation // Vestnik of Omsk University. Series 'Law', 2014, No. 2, p. 104-116 (in Russian / *Кузжелева М.Ю. Судебный прецедент в конституционном праве Российской Федерации // Вестник Омского университета. Серия «Право», 2014, № 2, с. 104-116*);
12. Lazarev L.V. Legal positions of the Constitutional Court of Russia. Moscow: Gorodets, Formula of Law, 2003, 528 p (in Russian / *Лазарев Л.В. Правовые позиции Конституционного Суда России. М.: Городец, Формула права, 2003, 528 с*).
13. Makili-Aliyev K.N. Constitutional justice in the Republic of Azerbaijan // Constitutional justice in the countries of Eastern Europe: problems of theory and practice / Ed J. Zalesny. Moscow: Norma, 2019, p.105-141 (in Russian / *Макили-Алиев К.Н. Конституционная юстиция в Азербайджанской Республике // Конституционная юстиция в странах Восточной Европы: проблемы теории и практики / Отв. ред. Я.Залесны. М.: Норма, 2019, с.105-141*);
14. Mityukov M.A. Acts of the Constitutional Court of the Russian Federation and constitutional (statutory) courts of the Federation: general characteristics and statistical analysis // Journal of Russian Law, 2001, No.6, pp.15-24 (in Russian / *Митюков М.А. Акты Конституционного Суда РФ и конституционных (уставных) судов Федерации: общая характеристика и статистический анализ // Журнал российского права, 2001, № 6, с.15-24*).
15. Petrov A.A. Resolutions of the Constitutional Court of the Russian Federation in the mechanism of legal regulation. Irkutsk, 2007, pp. 120-121 (in Russian / *Петров А.А. Решения Конституционного Суда Российской Федерации в механизме правового регулирования. Иркутск, 2007, с. 120-121*);
16. Petrov A.A. The concept of the decision of the Constitutional Court of the Russian Federation // Siberian Legal Bulletin, 2010, No.4, pp. 38-47 (in Russian / *Петров А.А. Понятие решения Конституционного Суда Российской Федерации // Сибирский юридический вестник, 2010, №4, с.38-47*);
17. Tatarinov S.A. To the question of the legal validity of resolutions of the Constitutional Court of the Russian Federation and acts of courts

- of general and arbitration jurisdiction // Bulletin of Tomsk State University, 2015, No. 401, pp. 244-248 (in Russian / *Татаринов С.А. К вопросу о юридической силе постановлений Конституционного Суда Российской Федерации и актов судов общей и арбитражной юрисдикции // Вестник Томского государственного университета, 2015, № 401, с. 244-248*);
18. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decision/103> (last access - 12.07.2024)
19. Ushakov A.V. Legal positions of the Constitutional Court of the Russian Federation in the field of protection of social and economic rights of citizens and problems of their realisation. PhD thesis. Moscow, 2021, 183 p (in Russian / *Ушаков А.В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации в области защиты социально-экономических прав граждан и проблемы их реализации. Дис... канд. юрид наук. М., 2021, 183 с*);
20. Vitruk N.V. Constitutional review. Judicial constitutional law and process. Moscow: Statute and Law, 1998, 254 p (in Russian / ; *Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс. М.: Закон и право, 1998, 254 с*).

Normative acts of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan on compliance of legal acts with legislative acts

SUMBUL TURABOVA*

Abstract

In this article is noted that the effectiveness of the activities of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan is reflected in the legal acts adopted by it. Unlike acts of other judicial bodies, decisions of the Constitutional Court may have a normative character. In this regard are considered the features of normative acts adopted by this court. It is noted that the acts of the Constitutional Court of our country play an important role in the development of public relations. The acts of normative character adopted by the national constitutional court are not officially considered “secondary sources of law”. In the article, the author points out that the result of the consideration of the case on the constitutionality of a normative legal act by the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan is the recognition of the conformity or contradiction of the normative legal act with the Constitution of the country. If the relevant act is recognized as unconstitutional, then certain legal

* Lecturer / Baku State University / email: sumbul.turabova@gmail.com

consequences arise: acts recognized as unconstitutional are recognized as invalid; international treaties of the Republic of Azerbaijan that have not entered into force and are recognized as contradicting the Constitution must not enter into force and are not subject to application. Decisions of courts and other bodies based on the relevant acts or their individual provisions, recognized as unconstitutional by the decision of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, must not be sent for execution and are subject to revision in cases determined by law. The article also emphasizes that the legal positions formulated in the decisions of the body of constitutional justice serve to establish a unified law enforcement practice, eliminate gaps and contradictions in legal regulation.

Keywords: law, act, normative, constitution, court, authority, interpretation legislation, decision, norm, correspondence, classification, sources.

Нормативные акты Конституционного суда Азербайджанской Республики о соответствии правовых актов законодательным актам

СУМБУЛ ТУРАБОВА**

Резюме

В статье отмечается, что эффективность деятельности Конституционного Суда Азербайджанской Республики проявляется в принимаемых им правовых актах. В отличие от актов иных судебных органов, постановления Конституционного Суда могут иметь нормативный характер. В этой связи раскрываются особенности принимаемых данным судом актов нормативного характера. Отмечается, что акты нормативного характера Конституционного Суда нашей стране играют важную роль в развитии общественных отношений. Акты нормативного характера, принятые национальным конституционным судом в рамках его деятельности, официально не считаются «вторичными источниками права». В статье автор указывает, что результатом рассмотрения дела о конституционности нормативно-правового акта Конституционным Судом Азербайджанской Республики является признание соответствия или противоречия нормативно-правового акта Конституции страны. Если соответствующий акт признается неконституционным, то возникают определенные правовые последствия: акты, признанные неконституционными, признаются недействительными; международные

** Преподаватель / Бакинский Государственный Университет / email: sumbul.turabova@gmail.com

договоры Азербайджанской Республики, не вступившие в силу и признанные противоречащими Конституции, не должны вступать в силу и не подлежат применению. Решения судов и других органов, основанные на соответствующих актах или их отдельных положениях, признанные решением Конституционного Суда Азербайджанской Республики неконституционными, не должны быть направлены к исполнению и подлежат пересмотру в случаях, определенных законом. В статье также подчеркивается, что правовые позиции, сформулированные в соответствующих постановлениях органа конституционного правосудия, служат утверждению единой правоприменительной практики, устаранию пробелов и противоречий в правовом регулировании.

Ключевые слова: право, акт, нормативный, конституция, суд, власть, толкование, закон, законодательство, постановление, определение, норма, соответствие, классификация, источники.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.07.2024

Çapa qəbul: 02.04.2025